

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC-
PRACTICAL CONFERENCE**

**ECONOMICS, ACCOUNTING, FINANCE AND
LAW: STRATEGIC DEVELOPMENT PRIORITIES
IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION**

Book of abstracts

October 2, 2024

**Tampere,
Finland**

Свірко С. В.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СУБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ
ФІНАНСАМИ 44

SECTION 11. CRIMINAL LAW, CRIMINAL EXECUTIVE LAW, CRIMINOLOGY, CRIMINAL
PROCEDURE, CRIMINALISTICS 46

Клименко І. Ю.

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ
ЗЛОЧИННІСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ 46

Чистякова А. С.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 48

SECTION 12. LAW 53

Устименко А.

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ 53

Чистякова А. С.

канд. юрид. наук

асистент кафедри кримінального процесу та криміналістики
навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан був в різні часи оголошений в 81 країнах і залежно від типу і масштабу загрози країни по-різному трансформують своє законодавство.

У Кримінальний процесуальний кодекс України після початку повномасштабного вторгнення неодноразово вносились зміни, яким надавалась неоднозначна оцінка в наукових колах та серед практикуючих юристів, оскільки більшість новел, якими доповнили КПК потребують кореляції на предмет відповідності їх загальним засадам кримінального провадження. Проаналізуємо деякі важливі, на нашу думку, трансформаційні зміни кримінального процесу за вказаний період.

Спостерігається **збільшення кількості випадків переходу суду в дистанційні режими** під час розгляду клопотань про зміну/продовження терміну запобіжного заходу в тому числі без участі підозрюваного, обвинуваченого, який тримається під вартою та у разі його відмови від відеоконференції. КПК **доповнено правовими конструкціями**, які дозволяють за певних обставин зміну запобіжного заходу у разі наявності у підозрюваного/обвинуваченого наміру захищати свою Батьківщину якщо буде доведено, що є докази такого наміру.

Передбачено, що під час воєнного стану до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 109-114², 258-258⁶, 260, 261, 437-442 КК при наявності ризиків, може бути застосований **лише запобіжний захід – тримання під вартою** (ч. 6 ст. 176 КПК) без визначення можливості внесення застави.

29 грудня 2022 року набув чинності Закон України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо закриття кримінального провадження у зв’язку з втратою чинності законом, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння” № 2810-IX. Зазначеним законом КПК доповнено главою 36¹ КПК “Кримінальне провадження щодо діяння, кримінальна протиправність якого була встановлена законом, що втратив чинність”, яка складається зі ст. ст. 479¹, 479² КПК.

Закон прийнято на виконання Рішення Конституційного Суду України від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022, згідно з яким **пункт 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України визнано таким, що не відповідає Конституції України**. Визнаючи п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), КСУ виходив із таких позицій: 1) “питання щодо відповідності Конституції України пункту 4 частини першої статті 284 Кодексу обумовлено насамперед використанням у ньому словосполучки „вчинене особою”. Однак ця словосполучка є складовим елементом юридичної конструкції, яка відтворює цілісний процесуальний припис зазначеного пункту Кодексу як підставу для закриття

кримінального провадження, який у чинній редакції уможлиблює закриття такого провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння з одночасним виникненням сумнівів у невинуватості особи, стосовно якої відбувається таке закриття. Тому пункт 4 частини першої статті 284 Кодексу є в цілому таким, що суперечить статтям 3, 8, 28, 55, 62 Конституції України, оскільки втілює принцип *nullum crimen, nulla poena sine lege*, але не забезпечує дотримання конституційних прав на повагу до людської гідності, судовий захист, принципу презумпції невинуватості” (п. 3 Рішення); 2) “закриття кримінального провадження стосовно особи без її згоди та ефективного судового захисту, внаслідок чого залишається сумнів у винуватості особи, унеможливлення реабілітації особи після такого закриття є порушенням конституційного права на судовий захист (абз. 4 п. 2.3); 3) “закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування за неробітчастою підставою, визначеною оспорюваним приписом ст. 284 КПК зумовлює закономірний сумнів у невинуватості особи, стосовно якої у такий спосіб закрито кримінальне провадження, негативно впливає на її репутацію, честь та гідність, а також спричиняє суперечливе сприйняття такої особи в суспільстві (абз. 4 п. 3.1.); 4) “словосполучення “вчинене особою”, яке міститься в цьому приписі, фактично вказує на беззаперечну винуватість такої особи у вчиненні діяння, яке до його декриміналізації вважалось кримінальним правопорушенням. Тим самим на законодавчому рівні унеможливлено порушення презумпції невинуватості особи, оскільки декриміналізація діяння не спростовує причетності такої особи до вчинення кримінального правопорушення в минулому та не усуває закономірність загроз її репутації, честі та гідності (абз. 1 п. 3.3) [1].

КПК було доповнено нормою *про застосування примусового годування підозрюваного/обвинуваченого*, до якого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою на підставі ухвали слідчого судді (ст. 206¹ КПК України). Водночас, реалізація цієї новели стикається з етичними проблемами та конфліктом цінностей. Мальтійська декларація стосовно тих, хто оголосив голодування, прийнята Всесвітньою медичною асоціацією у 1991 р. (зі змінами 1992, 2006, 2017 рр.), встановила принцип поваги до автономії людини: “Лікарі повинні поважати автономію людини. Не можна примусово надавати голодувальникам догляд, від якого вони відмовляються. Застосування, інструктаж або допомога в примусовому годуванні всупереч інформованій та добровільній відмові є невинуватими” [2]. В Токійській декларації з цього питання зазначалося: “Якщо ув'язнений відмовляється від їжі, і лікар вважає, що він здатний сформулювати безперешкодне та раціональне судження щодо наслідків такої добровільної відмови від годування, його/її не можна годувати штучно. Рішення щодо здатності ув'язненого сформулювати таке судження має бути підтверджено принаймні ще одним незалежним лікарем. Наслідки відмови від їжі ув'язненому повинен пояснити лікар” [3]. Практика ЄСПЛ з цього питання також не узгоджується з імперативною вимогою годувати особу, яка цього не бажає. Так, у справі “Чорап проти Республіки Молдова” (*Chorap v. Moldova*, Application no. 12066/02), Суд встановив порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку із тим, що примусове годування заявника здійснювалося за відсутності медичних доказів того, що його життя чи здоров'я перебували під серйозною небезпекою. У справі “Яковлев проти України” (від 26.07.2012, заява № 181412/05) Суд також встановив у цій справі

порушення ст. 3 Конвенції, оскільки у відповідному медичному висновку не містилося жодних пояснень щодо неминучої загрози життю заявника.

Окрему увагу слід звернути на трансформацію кримінального процесуального законодавства, пов'язану *зі строками досудового розслідування*. Згідно з чинною редакцією ст. 219 КПК строк досудового розслідування обчислюється не з моменту внесення відомостей до ЄРДР або винесення постанови про початок досудового розслідування в порядку ст. 615 КПК (попередня редакція ст. 219 КПК), а з моменту повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження. Строки, коли досудове розслідування має бути завершено встановлені з моменту повідомлення особі про підозру (ч. 3 ст. 219 КПК). В чинній редакції ст. 284 КПК зникла норма про зобов'язання слідчого, дізнавача та прокурора закрити кримінальне провадження, коли строк досудового розслідування закінчився, а жодній особі не було повідомлено про підозру (ч. 1 ст. 284 КПК). В чинній редакції ст. 284 КПК таке зобов'язання відсутнє. Виключена на підставі Закону № 35-09-IX від 08.12.2023 і частина 9 ст. 284 КПК, яка передбачала право слідчого судді закрити кримінальне провадження за клопотанням особи якщо строки досудового розслідування завершилися. Також Законом № 3509-IX від 08.12.2023 виключили частину першу ст. 294 КПК, а згідно ч. 2,3 ст. 294 КПК строк досудового розслідування після повідомлення особі про підозру продовжується прокурором в межах строку, встановленого п. 1 ч. 4 ст. 219 КПК, до трьох місяців - керівником окружної прокуратури, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступником Генерального прокурора; до шести місяців - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора; до дванадцяти місяців - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із Генеральним прокурором чи його заступниками. Також виключена ч. 8 ст. 615 КПК, яка передбачала положення, що у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не було повідомлено про підозру на дату введення воєнного стану, строк від зазначеної дати до дати припинення чи скасування воєнного стану не зараховується до загальних строків, передбачених ст. 219 КПК.

Згідно п. 20⁸ Перехідних положень КПК “Положення частини першої статті 219 цього Кодексу в редакції Закону України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури” застосовуються до всіх кримінальних проваджень, досудове розслідування або судовий розгляд яких не завершено до дня набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури” тобто до 01 січня 2024 року. Дана норми суперечить ст. 58 Конституції України, оскільки вона має зворотну дію в часі та погіршує становище учасників кримінального

провадження. Дана норма також суперечить ст. 5 КПК, відповідно до якої процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення.

Новий порядок поширюється на “фактові” кримінальні провадження та кримінальні провадження, де особі вже повідомлено про підозру, але не відкриті матеріали кримінального провадження у порядку ст.290 КПК, незалежно від того, чи закінчилися там строки досудового розслідування до моменту внесення змін у КПК, чи ні.

В результаті таких змін був порушений баланс рівності сторін кримінального провадження, адже в результаті таких маніпуляцій із строками досудового розслідування встановлена можливість безконтрольно та безстроково розслідувати кримінальні провадження за заявами правоохоронних органів та в разі необхідності – повідомляти особу про підозру. Надання прокурору повноважень безконтрольно та безстроково (до повідомлення про підозру) здійснювати досудове розслідування створює небезпечну процесуальну ситуацію, коли прокурор на власний розсуд обирає правову процедуру в кожному конкретному кримінальному провадженні що, по суті, створює сприятливі умови для зловживань у цій сфері.

Також передбачені **певні особливості здійснення досудового розслідування під час воєнного стану**. Норми, які встановлюють особливості досудового розслідування кримінальних проваджень під час воєнного стану характеризуються тим, що вони: 1) мають тимчасовий характер (діють виключно під час воєнного стану); 2) звужують сферу судового контролю за кримінальним провадженням (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК); 3) пролонгують строки в кримінальному провадженні (строки досудового розслідування у провадженнях, в яких не було повідомлено про підозру, строки повідомлення про підозру у разі затримання); 4) змінюють окремі аспекти здійснення правосуддя (зміна територіальної юрисдикції судів, порядку розподілу проваджень у суді, порядку розгляду проваджень судом присяжних (ч. 10 ст. 615 КПК) та ін.

Конституційний суд України у Рішення № 8-р(II)/2024 від 18.07.2024 року визнав порядок автоматичного продовження строку тримання особи під вартою як запобіжного заходу у спосіб, що не передбачає участі суду таким, що має наслідком порушення конституційного права кожного на судовий захист (ч. 1 ст. 55 Конституції України) у взаємозв'язку з правом на свободу та особисту недоторканність (ч. 1 ст. 29 Конституції) і правом обвинуваченого на захист (ч. 2 ст. 63 Конституції України). Також акцентується увага на тому, що відступ від деяких міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини та зумовлена цим спроможність держави вдатися до обмежень певних прав і свобод людини не означають запровадження законодавчих та інших засобів, які не були б узгоджені з Конституцією України. “Суд вважає, що частина шоста статті 615 Кодексу суперечить частинам першій, другій статті 29, частинам першій, другій статті 55, частинам першій, другій, третій статті 62, частині другій статті 63 Конституції України, а отже, є неконституційною”.

У нормах ст. 615 КПК під термінологічним зворотом “відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень” слід розуміти таку ситуацію, яка пов'язана з наявністю обставин непереборної сили (активні бойові дії або потенційна

загроза активних бойових дій), особливо тяжкі надзвичайні ситуації техногенного/природного характеру, інші суспільно-небезпечні явища, які прямо чи опосередковано пов'язані з воєнним станом, які унеможливають функціонування судів в певній місцевості. Лише одне по собі оголошення воєнного стану в Україні не може бути підставою для делегування прокурору повноважень слідчого судді.

Однак за наявності системи діючих судів та слідчих суддів доцільність передачі повноважень прокурору, які йому не притаманні складно пояснити якимись причинами, сумісними з удосконаленням правових механізмів. Адже гарантія доступу до правосуддя на всіх етапах досудового розслідування є важливим критерієм контролю законності кримінального провадження. Через функцію судового контролю при розгляді конкретного питання суд реагує на ймовірні порушення, що допущені/можуть бути допущені у сфері здійснення владних повноважень та здійснює їх корекцію відповідно до вимог КПК. У рішенні Європейського суду з прав людини по справі “Волохи проти України” від 02.11.2006 р. (Case of Volokhy v. Ukraine, Application № 23543/02), в якій було встановлено порушення статті 8 КЗПЛ у зв'язку з арештом кореспонденції заявників, зокрема зазначено, що втручання органів виконавчої влади в права осіб має підлягати ефективному контролю, який зазвичай має здійснюватися судовим органом, оскільки судовий контроль надає найбільші гарантії незалежності, безсторонності і здійснення належного провадження [3].

Небезпечною трансформацією кримінального процесуального законодавства під час воєнного стану слід вважати звуження меж судового контролю за досудовим розслідуванням та надання одній зі сторін кримінального провадження переваг, що безперечно порушує баланс сил в кримінальному процесі та суперечить принципу змагальності.

Список літератури

1. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою/ Кротюка О.В. щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частина першої статті 284 КПК (справа щодо презумпції невинуватості) від 08.06.2022 № 3-р (II)/2022;

2. WMA Declaration of Malta on Hunger Strikers. URL: <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-malta-on-hunger-strikers/>

3. WMA Declaration of Tokyo – Guidelines for Physicians Concerning Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment in Relation to Detention and Imprisonment. URL: <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-tokyo-guidelines-for-physicians-concerning-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading-treatment-or-punishment-in-relation-to-detention-and-imprisonment/>

4. Чистякова А. Надмірна дискреція, або Чому не можна приймати законопроект № 10100?, URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/nadmirna-dyskretsija-abo-chomu-ne-mozhna-prijmaty-zakonoproekt-10100/>